

آگاهی نسلی از تاریخ

سرزمین مادری

«جام پلاس» این هفته: بررسی تأثیر یک سریال جذاب و خوش ساخت بر آگاهی تاریخی جامعه در برخورد با وقایع روز در گفت‌وگوی علی‌اکبر عبدالعلی‌زاده با محمد مسعود

صفحه ۸

تیز گفت‌وگو

فساد دستگاه قضایی انگلستان یا خانه‌ای در باد؟

سریالی تاریخی که با اقتباس از اثر مشهور چارلز دیکنز هر روز روی آنتن می‌رود

۶ | <

خون شویی صهیونیست‌ها روی پرده سینما

اسرائیل برای پنهان کردن چهره جنایتکار خود در آستانه المپیک پاریس با اکران فیلم «تاتامی» یک جنگ فرهنگی را شروع کرده است

۱۰ | <

سفر به قاره آینده

فصل جدید مجموعه مستند «ثریا»، روایتی از حضور ایران در آفریقا و هم‌افزایی برای استفاده از فرصت‌های طلایی دارد

۷ | <

زاویه دید

تحریف واقعۀ عاشورا در مقتل‌های جعلی

اهمیت بررسی مقتل‌نگاری‌ها برای مقابله با تحریف راز جاودانه کربلا موضوعی است که باید از سوی نهادهای فرهنگی مورد توجه قرار گیرد

مقتل استفاده کرده، رویکرد ماورایی واقعۀ کربلا بوده است. نقش خوارزمی و مقتل او در نگارش کاشانی تأثیر زیادی داشته است، ابوالمؤید موفق بن احمد بن محمد خوارزمی، فقیه، خطیب، ادیب و شاعر قرون پنجم و ششم هجری قمری در نگارش مقتل خود از الفتوح ابن اعمش نقل قول فراوان کرده و آن را سرلوحه نگارش مقتل خود قرار داده است. این در حالی است که استفاده خوارزمی از این مقتل آزاد بوده و برخی نقل‌ها تغییر یافته است. از طرفی اتخاذ رویکرد داستان‌پردازی، روایات غیرواقعی و مبتنی بر خواب، مکاشفه و پیشگویی در نادرستی مقتل او تأثیرگذار بوده است.

در نظر کاشانی عاشورا یک حماسه بزرگ مذهبی نبوده و عهدی بوده که خداوند بر امام حسین (ع) محول کرده است. رویکرد او نسبت به واقعۀ کربلا رویکردی شهادت‌طلبانه بوده و در این راه از مقتل اللهوف اثر سید بن طاووس نیز متأثر شده است. از طرفی کاشانی از اصطلاحات و مفاهیم صوفیانه نیز بسیار سود جستۀ و به‌این منظور نظراتی از خود بر ساخته و گریستن بر شهدای کربلا را سودمندترین حاصل واقعۀ کربلا دانسته است.

کاشانی در آفرینش نقل، تاریخ کربلا از شبه‌معنویات بهره زیادی برده است. یکی از عناصر شبه‌معنوی که او در این مقتل استفاده کرده، رویکرد ماورایی واقعۀ کربلا بوده است

منابع

معیارهای آسیب‌شناسی اخبار عاشورا در مقاتل عصر قاجار، محمدرضا فلاح‌گر، سیدمحمد حسینی، علی آقا نوری، فصل‌نامه علمی پژوهشی تاریخ اسلام، سال دهم، شماره سی و هشتم، تابستان ۱۳۹۹ واکاوی نقش تحریف‌های عاشورا در بحران معنویت شیعی در دوران معاصر با تکیه بر مقتل تذکرۀ الشهدا، هدی سلیمی، اصغر منتظرالقائم، مصطفی پیرمردیان، فصلنامه علمی پژوهشی شیعه‌شناسی، سال نوزدهم، شماره ۷۶، زمستان ۱۴۰۰.

در آنجاست که خداوند خبر شهادت امام حسین (ع) را به پیامبران الوعزم داده بود. کتاب دیگرالارشاد فی معرفه حجج... علی‌العباد اثر شیخ مفید است. این کتاب در شرح حال اهل بیت (ع) به نگارش درآمده و به‌خاطر جایگاه ویژه‌ای که در شرح زندگی امام حسین (ع) داشته، مطلق نظر مورخانی همچون کاشانی قرار گرفته است. جایگاه اخلاقی و علمی شیخ مفید در کنار استفاده وی از منابع کهن، گزارش‌های غیرمکتوب و شفاهی و ذکر دقیق حوادث باعث شده که این کتاب از کتب تاریخی ممتاز به‌شمار آید و باعث اعتبار تذکرۀ الشهدا گردید ولی عدم ارائه اسناد در آن، درخور نقد و بررسی است. تذکرۀ الخواص من الامة بذکر خصائص الامة، تألیف سبط بن جوزی کتاب دیگری است که بواسطه روایت اخبار کربلا از هشام کلبی از اعتبار زیادی برخوردار است ولی برخی از روایت‌های وی رد یابی از شبه‌معنویات را در خود جای داده است. کتاب دیگر المزار الکبیر نوشته محمد بن جعفر مشهدی است که از سوی برخی عالمان شیعی تأیید نشده است. کاشانی در مقتل خود از روایاتی نظیر نام و نسب برخی شهدای کربلا، اسامی قاتلان آنها و شرح و نحوه ورود اسرا به شام استفاده کرده است. کتاب الدر المسلوک فی الاحوال الانبیاء والاوصیاء و الملوک، تألیف احمد بن حسن حر عاملی کتاب دیگری از دسته کتب غیر قابل استناد کاشانی است. نویسنده برای نگارش این کتاب از منابع معتبری استفاده کرده اما برخی اخبار موجود در آن نیازمند بررسی و مذاقه بیشتر است.

بررسی محتوای تذکرۀ الشهدا

کاشانی در آفرینش تذکرۀ الشهدا و نقل تاریخ کربلا از شبه‌معنویات بهره زیادی برده است. یکی از عناصر شبه‌معنوی که او در این

برش

شناخت و اصلاح روایات نامتعارف

نگارش مقاتل با هدف تدوین اثری مفصل موجب بروز تسامح و تساهل در این نوع تاریخ‌نگاری شده است. این دلایل در طول تاریخ میدان را برای ورود آثار تحریفی و اخبار نادرست به منظور جلب توجه عوام باز کرده است. فقدان انسجام، روش‌مند نبودن نگاشته‌های تاریخی،

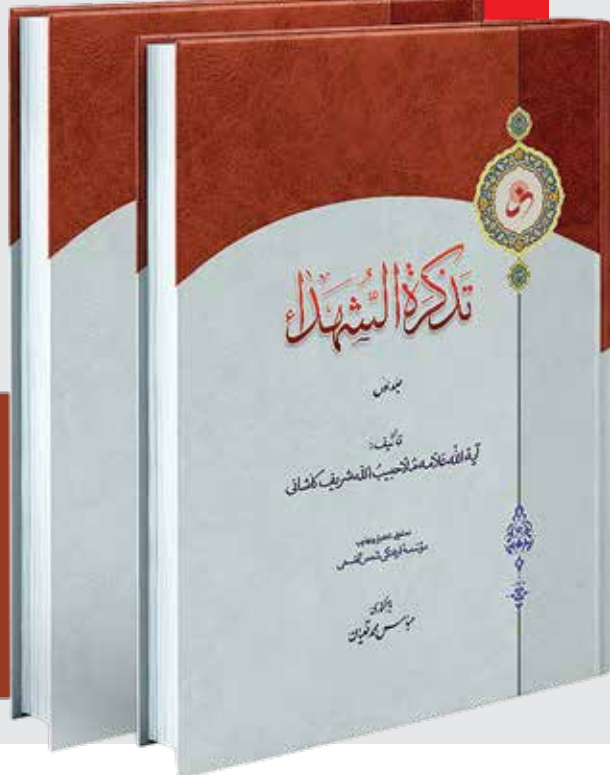
منابعی که ملا حبیب... کاشانی از آنها استفاده کرده را می‌توان به دو دسته منابع قابل استناد و غیرقابل استناد تقسیم کرد. اکثر منابعی که او از آنها استفاده کرده، مجهول و غیر مستند بوده و او در بسیاری موارد برای اثبات کلام خود نام هیچ منبعی را ذکر نکرده است. کاشانی برخی از مطالب مجعول مورد استفاده خود را به مقتل ابی مخنفی نسبت داده که در واقعیت با مقتل ابی مخنف متفاوت بوده و اصالت این کتاب را زیر سؤال برده است. کاشانی خود اذعان نموده که برای تألیف تذکرۀ الشهدا نسخه‌های متعددی از کتاب ابی مخنف را در اختیار داشته است که این مثال دیگر استفاده از مطالب غیبی موجود در کتاب الامالی بوده است. شیخ صدوق، نویسنده الامالی با آن‌که از اسناد دست اول استفاده کرده ولی در نگارش کتاب خود به بیان اخبار غیبی متوسل شده که این امر می‌توانسته بر بُعد ماورایی مقتل نگاران تأثیرگذار بوده باشد و مثال این گفته در بیان کاشانی

منابع تحریف‌شده کاشانی

است. کاشانی از عالمان قرن سیزدهم و چهاردهم بود و آثار متعددی در موضوعات و علوم مختلف نگاشت که از دقت و عمق علمی برخوردار بود ولی وی در مورد مقتل نویسی تساهل بسیاری نشان داده است. کار اصلی کاشانی پژوهش در فقه و علوم وابسته به آن بود ولی به‌خاطر ارادت به امام حسین (ع) اقدام به نگارش تذکرۀ الشهدا برای عامه مردم کرد. کاشانی خود اذعان می‌دارد که هدفش از نگارش مقتل تذکرۀ الشهدا ارائه منبعی مناسب برای مرثیه‌خوانان، مداحان و توده مردم در ایام عزاداری بوده است. با آن‌که کاشانی به وقایع قبل و بعد از عاشورا پرداخته ولی عدم آگاهی دقیق و کافی وی از تمامی زمینه‌های تاریخی مانند اوضاع حاکم بر دو شهر شام و کوفه، موقعیت جغرافیایی، جمعیت، قبایل، آداب و رسوم، ادیان و مذاهب، قومیت‌ها، اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن روزگار و شرایط حاکم بر جامعه قاجاری که وام‌دار دوره صفویه بود، باعث به‌وجود آمدن برخی تحریفات در مقتل او شده است. از سوی دیگر سبک نوشتاری این مقتل، خود بیانگر حقایق بسیاری است. مقتل تذکرۀ الشهدا از سبکی داستانی و آمیخته به زبان شعر استفاده می‌کند و عنصر ترازوی به منظور مظلوم‌نمایی بیشتر اهل بیت (ع) در آن اتخاذ شده است. بهره‌گیری از عناصر تخیل در این مقتل بیشتر جنبه یک روایت داستانی داشته تا منبعی معتبر و علمی و کاشانی آن را به منظور تحریک عواطف توده مردم در مجالس سوگواری تحریر کرده است. او تبحر خاصی در شناخت مخاطبان خود داشت و این اثر را به منظور رضایت خاطر خوانندگان به رشته تحریر درآورد و چند سده نیز اثری تأثیرگذار محسوب می‌شد. بسیاری از مقتل نگاران بعد از او تذکرۀ الشهدا را مبنای کار قرار دادند و نوعی دگرگونی در مقتل‌نگاری در زمان قاجار به وجود آوردند. از آنجایی که این کتاب در دوران معاصر چندین بار تجدید چاپ شده است، نیازمند بررسی جدی در محدوده ساختار، محتوا و منابع است. به عنوان مثال این مقتل دچار برخی آشفتگی‌های درون فصلی است و عنوان هر فصل با موضوع آن همخوانی ندارد.

مقتل تذکرۀ الشهدا از مقاتل دوره قاجار از لحاظ سندیت بسیار ضعیف و دربردارنده برخی گزارش‌های نادرست و مخدوش است

شاهدان عینی که واقعۀ کربلا را به نگارش درآوردند، در حفظ ترتیب زمانی این واقعۀ کوشش و آن را رعایت کردند و نقل‌های آنها از یرگویی، مبالغه، داستان‌سرایی و مباحث فرابشری دور بود و رویکردی تاریخی را گزارش می‌کردند. تاریخ‌نگاری واقعۀ کربلا یا همان مقتل نویسی به این نهج تا قرن پنجم قمری ادامه یافت و در سده‌های میانی به‌خاطر برخورد تشیع با تصوف از روش تاریخی فاصله گرفت و با رسوخ ادبیات داستانی وارد مرحله جدیدی شد. در واقع در زمان صفویه تمایل به خرافه‌گرایی شاهان صفوی و رواج آن در میان مردم، تمایل به مشرب صوفی‌گری و عقل‌گریزی و تحجر، تأثیر زیادی در تحریف متون داشت. از این‌رو این برهه زمانی دوره اسفباری برای مقتل نویسی به‌شمار می‌آید. این تمایلات نادرست به دوره قاجار نیز سریان یافت و در این دوره رسومی مانند تیغ‌زنی و قه‌زنی به‌مثابه شاخصه‌های عزاداری رواج یافت. شاهان قاجار در زمان حکمرانی به‌خاطر برخی ناپسامانی‌ها و مشکلات داخلی و خارجی از دینداری مردم سوءاستفاده کردند و با رواج خرافه و تحریف در دین توانستند از شورش آنها جلوگیری کنند.

باب انحراف با مقتل‌نگاری

مقتل روضه‌الشهدای ملاحسین کاشفیه که بازمانده دوران تیموری بود، یکی از آنهاست که باب تحریف در مقتل‌نگاری باز کرد و باعث انحرافات بعدی مقتل نویسی و قلب شخصیت و منش امام حسین (ع) شد که مفصل شهید مرتضی مطهری در کتاب «حماسه حسینی» به آن پرداخته است و این روند به مقاتلی همچون تذکرۀ الشهدا نیز سریان یافت. طبری بیان داشته که شخصیت والای امام حسین (ع) در سخنان آن حضرت و طی سفر او از مدینه تا کربلا و در روز عاشورا تجلی یافته است. کرامت نفس، عزت و غیرت ایشان در این سخنان آشکار است. عزت‌طلبی امام حسین (ع) در بیعت نکردن او با یزید کاملاً مشهود است و مسعودی از قول ایشان می‌گوید که «سوگند خورده‌ام که جز عزیز و آزاد نمیرم. گرچه در این راه مرگ را سخت و تلخ ببینم». این معیارهای شخصیتی امام (ع) با توصیفاتی که صرفاً مبنای احساسی داشته و در مقاتل دوران صفویه و قاجار به‌وجود آمدند، همخوانی ندارد و بازتابی از راه یافتن عناصر نادرست به مقاتل دوره‌های صفویه و قاجار به‌شمار می‌رود.

مقتل تذکرۀ الشهدا

مقتل تذکرۀ الشهدا از مقاتل دوره قاجار و اثر ملا حبیب... شریف‌کاشانی (وفات ۱۳۴۰ق) است. این مقتل از لحاظ سندیت بسیار ضعیف و دربردارنده برخی گزارش‌های نادرست و مخدوش